

Leopold
Moravčík

OBJAVENÉ V ZÁPISNÍKOC

Polstoročie očami novinára

Leopold
Moravčík

**OBJAVENÉ
V ZÁPISNÍKOC**

Polstoročie očami novinára

Leopold
Moravčík

OBJAVENÉ V ZÁPISNÍKŮCH

Polstoročie očami novinára

PERFEKT

Text © Leopold Moravčík
Photographs © archive of Leopold Moravčík, Boris Latta, wikimedia commons
Design © DTP Perfekt
Cover design © SOFT DESIGN, s. r. o.
Slovak edition © Perfekt 2019

OBJAVENÉ V ZÁPISNÍKOCH

Polstoročie očami novinára

Autor: Leopold Moravčík
Fotografie: archív autora, Boris Latta, wikimedia commons
Jazyková redaktorka: Edita Škodová
Grafická úprava a zalomenie: DTP Perfekt
Obálka: SOFT DESIGN, s. r. o.
Tlač: KASICO, a. s., www.kasico.sk

Autor ďakuje Literárnemu fondu za podporu diela.

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava, ako svoju 833. publikáciu.

Rok vydania 2019

Prvé vydanie

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Cukrová 14, 811 08 Bratislava, e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť v Kníhkupectve Vojtecha Zamarovského, Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1, alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou. Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk a www.dibuk.sk.

ISBN 978-80-8046-920-7

www.perfekt.sk

ÚVODOM

Vo vyššom veku má človek dosť času a navyše aj dosť toho prežitého, aby sa mohol obzrieť dozadu a urobiť rekapituláciu.

Polstoročie strávené v podstate v jednej profesii je istotne takýmto medzníkom. Práca moderátora elektronického média alebo redaktora a komentátora tlačenných novín, či novinára na voľnej nohe, to je večný zhon v podobe dodržiavania každodenných uzávierok a termínov, ktoré neustále visia nad redaktorom ako Damoklov meč. Na iné mu neostáva čas. Novinár sa teda v podstate rozmieňa na drobné, niekedy aj každý deň musí vypoť kratší či dlhší text, ktorý zaniká odznením v éteri, a ak ide o papierové médium, tak deň po uverejnení skončí v zbere starého papiera. A to je ešte ten lepší prípad. Dlhšiu trvanlivosť majú knihy. Tie sa po prečítaní ocitnú aspoň v regáloch alebo čakajú na čitateľa vo verejných knižniciach a záujemca sa môže do nich začítať aj po rokoch. Samozrejme, ak má záujem.

Zažil som oboje. Žurnalistiku som začal študovať v roku 1964 na Univerzite Komenského v Bratislave, ale nevyhnutnosť doplniť vedomosti ma neskôr orientovala i na postgraduálne štúdium medzinárodného práva v Bratislave. Ďalšie dva roky som strávil na Fakulte žurnalistiky Karlovej univerzity v Prahe. Nehovoriac o strane nariadenom šesťmesačnom dennom kurze na Vysokej škole politickej v Bratislave, ktorej sme familiárne hovorili Sorbona.

Ešte ako študent som v marci 1969 nastúpil do Hlavnej redakcie Televíznych novín, kde som zotrval 21 rokov. Ani po viac-menej vynútenom odchode z televízie som ako redaktor printových novín neopustil oblasť žurnalistiky so zameraním na zahraničnú politiku a medzinárodné vzťahy. Aj keď som občas zabľúdil do iných sfér spoločenského života a do revírov svojich kolegov, vždy to bolo niečo, čo súviselo s politikou alebo históriou. Aj ako štátny zamestnanec Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky som pracoval na Odbore zahraničnej politiky a zotrval som tam až do odchodu na dôchodok. To som mal už 65 rokov. Skrátka, starého psa novým trikom nenaučíš. Rozdiel bol iba v tom, že odpútaním sa od každodennej dennikárskej činnosti mi zmena tempa umožnila pozerat' sa na určité veci s časovým odstupom, väčším nadhľadom, s tendenciou vnikat' viac do hĺbky. Výsledkom tohto nového pohľadu bolo mojich doteraz deväť kníh, v ktorých sa prelínala história s politikou a nadobudnuté dojmy s poznatkami naštudovanými v príslušnej odbornej literatúre.

Tejto činnosti chýbal ešte jeden rozmer – osobný. Novinár a autor kníh literatúry faktu si všíma skôr svoje okolie, a ak má byť dôveryhodný, mal by si udržiavať od týchto udalostí určitý odstup. Skrátka, nemal by sa dať faktami citovo vydierať, nech sú akokoľvek príjemné alebo otravné. Navyše, nemá právo sťažovať sa. Aké povolanie si vybral, také má. Pritom často musí čeliť rozličným nástrahám, lebo sa pohybuje v neznámom geografickom a kultúrnom prostredí a je nútený vyrovnat' sa s tým, čo putovanie po svete kladie pred neho ako nové prekážky, hrozby alebo aj nepoznané lákadlá.

Mnohé z ciest som absolvoval s kolegami z iných médií alebo s členmi televízneho štábu. Po návrate z ciest som potom s pôžitkom počúval od iných kolegov, čo všeličo sme vraj zažili a vďaka čomu sme to všetko prežili v zdraví. Nezasahoval som do týchto ich interpretácií – pričínili sa iba o to, že naše cesty tak vyzneli ešte príťažlivejšie a nebezpečnejšie. Však už známy Giacomo Casanova v úvode svojich pamätí napísal, že občas bol nútený aj klamať, len aby ľudia jeho pravdu ľahšie prijali.

Mám dojem, že aktívne polstoročie pôsobenia v tejto oblasti ľudskej činnosti je dostatočným dôvodom pozriet' sa na prežité a zažité vlastnou optikou, ale bez zveličovania a prikrášľovania. Lenže aj taká rekapitulácia sa niekedy robí ťažko. Možno sa vrátiť k zažltnutým zápisom starým až polstoročie a oživiť si tak už takmer zabudnuté zážitky, prezrieť si stovky fotografií a diapozitívov, ktoré mnohokrát dokážu korigovať spomienky uložené v hlave. Prípadne si pomôcť štatistikou a archívom vlastných článkov a reportáží, spočítat' navštívené krajiny (vychádza to na päťdesiat) a každú krajinu vynásobiť množstvom absol-

Každodenná atmosféra na kábulskej ulici

vovaných služobných ciest, čím sa dopracujeme k číslici presahujúcej stovku. Opakované navštevovanie niektorej krajiny je nevyhnutnosťou – aj „zahraničiar“ musí mať ešte ďalšiu, užšiu špecializáciu, aby čo najpodrobnejšie poznal zvolenú krajinu, región alebo príslušnú medzinárodnú organizáciu, ktorú má „pod palcom“.

Novinár musí väčšinou vycestovať tam, kde sa niečo deje, kde sa rodí alebo mení história, aby sa potom mohol o svoje poznatky a zážitky podeliť s inými prostredníctvom svojho média. Lenže ani pri takomto spôsobe komentovania niet miesta a času na jeho osobné pocity a strádania. Bez ohľadu na to, či mu išlo doslova o krk, alebo to bol zážitok vhodný skôr do zábavnej relácie.

Nadišiel čas podeliť sa s čitateľmi práve o takéto príbehy z novinárskeho polstoročia.

KAZACHSTAN – UČŇOVSKÉ NOVINÁRSKE ROKY

Chvíľu som zvažoval, čím vlastne začať zážitky z mojej dlhoročnej novinárskej profesie. Nakoniec som sa rozhodol, že by to mal byť Kazachstan.

V lete 1967 som už skončil tretí ročník štúdia žurnalistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave; zameriaval som sa na medzinárodné vzťahy. Výmenná študentská brigáda s Kazanskou štátnou univerzitou bola teda vhodnou príležitosťou, aby som si overil teóriu v praxi, najmä keď sme zistili, že ako pôsobisko nám vybrali kazachstanskú celinu, zatiaľ čo ich študenti prišli pracovať na jedno bežné poľnohospodárske družstvo v Liptove. V súčasnosti slovo celina nehovorí mladším generáciám nič, ale v tom čase to bol dosť frekventovaný pojem spájaný s úsilím premeniť rozsiahlu, ladom ležiacu kazachstanskú step na poľnohospodársku pôdu, dodávajúcu krajine toľko požadované obilie.

Celkove sme mali v Sovietskom zväze stráviť šesť týždňov: mesiac prácou v sovchoze a potom to, čo zarobíme, sme mali míňať spoznávaním krajiny.

Už samotná cesta vlakom predstavovala prvé dobrodružstvo. K našej devätnásťčlennej skupine, cestujúcej rýchlikom z Bratislavy, som sa pripojil v pondelok večer v Žiline. V Petropavlovsku na severe Kazachstanu sme vystúpili z vlaku až v piatok neskoro popoludní. Znamená to, že sme v podstate za štyri

dni aj niečo prešli celú európsku časť Sovietskeho zväzu a kúsok západnej Sibíri. Na naše prekvapenie boli sovietske vlaky kvalitnejšie ako tie naše. Necestovali sme síce v klimatizovanom vozni, ten mali k dispozícii americkí študenti, ale pohodlné bolo aj štvormiestne lôžkové kupé. Bol to zároveň prvý kontakt s ruskou kuchyňou, lebo po celý čas sme boli, pokiaľ ide o stravu, odkázaní na jedálský vozeň ponúkajúci niekoľko verzií tradičných troch chodov. Tak sme si to aj objednávali: *pervoe, vtaroe i tretie*. Prvá bola polievka, väčšinou boršč, rassolnik alebo soľanka, hlavné jedlo pozostávalo z mäsa, väčšinou mletého, upraveného na rozličný spôsob, a zo zemiakov. Tretím chodom bol kompót zo sušeného ovocia. Moja stará mať tomu z neznámeho dôvodu hovorila *božje muky*. Každý vagón mal navyše svoju *dežúrnu*, ktorá nám zadarmo poskytovala čaj. Za cukor bolo treba platiť.

Prašná cesta a telefón – jediné spojenie s ďalekým svetom

Aj cesta vlakom umožňuje veľa poznať a porovnávať. Takýmto prvým paradoxom bol rozdiel medzi dedinami pred Moskvou a za ňou. Zatiaľ čo to predmoskovské Rusko, zničené počas vojny, prešlo nevyhnutnou rekonštrukciou a čiastočnou modernizáciou, za hlavným mestom to bola ešte stále tá niekdajšia Rus so starými drevenými domami, akoby sa tam zastavil čas.

Po príchode do Petropavlovka nás posadili do autobusu a v ňom sme mali pokračovať až do cieľa našej cesty, do sovchozu Bud'onovka, ktorý sme mali pozdvihnúť na vyššiu úroveň našou usilovnou prácou. Povedali nám, že ešte ten istý večer nás tam v jedálni čaká večera.

Také boli plány. Prvých deväťdesiat kilometrov sme prešli bez komplikácií, lenže potom sa asfaltová cesta skončila. Pokračovať ďalej by nebol problém, keby krátko predtým výdatne nepopršalo. To stačilo, aby sa inak schodná prašná cesta zmenila pričinením početných aut, ktoré absolvovali jazdu pred nami, na rozbahnený tankodrom. Spočiatku šofér dokázal obratne manévrovať autobusom, ale potom prišiel kritický úsek, kde už jeho schopnosti a výkon motora nestačili. Neostalo nič iné, len sa povyzúvať, vyhrnúť nohavice povyše kolien a ísť tlačiť. Chvíľu to pomáhalo, ale potom sme videli, že autobus zišiel z cesty do nejakej repy a tam zastal. Šofér vyhlásil, že má prehriaty motor. Preto si na ten

vyhriaty motor ľahol a spal. My sme sa museli uspokojit' so sedadlami autobusu, kde sa nanajv'jš dalo driemať. Uprostred tmavej stepi a pri pohľade na hviezdnatú oblohu sme sa cítili opustení a bez vedomosti, ako to celé s nami dopadne.

Už sa začalo rozvidnievať, keď sme počuli hluk motorov a po chvíli uvideli aj svetlá aut idúcich oproti. Čudovali sa, prečo tam stojíme a čakáme, veď stačilo prejsť ešte pár metrov a opäť by sme sa boli ocitli na dobrej, pevnej ceste. Ich slová sa potvrdili, ale náš šofér, doružova vyspatý na teplom motore, nepovažoval za potrebné ich tvrdenie nejako komentovať. A my sme boli radi, že konečne ideme. Netrvalo dlho a dorazili sme do Bud'onovky. So zablatenými nohami sme vošli do jedálne a skonsumovali, čo sme mali pripravené už večer. Ten deň nebol v sovchoze pracovný, bolo voľno, takže sme mali dost' času skonsolidovať sa a oboznámit' s okolím.

Bud'onovka vznikla na brehu plytkého jazera, akých bolo v severnej časti Kazachstanu neúrekom. Nemám síce príslušné odborné vzdelanie, ale pohľad na mapu vyvolával vo mne nevyhnutnú otázku, či to veľké množstvo malých, okrúhlych jazier uprostred rovinatej stepi nemôže byť výsledkom pádu veľkého množstva meteoritov. Jazerá slúžili ako zdroj vody, na rekreáciu, chov kačíc, ale aj ako zásobáreň rýb, najmä karasov, takže sme mali možnosť už v prvý deň sledovať, ako si miestni vylepšujú jedálny lístok ich výlovom do malých sietí. Bola

Autor ako murársky učeň

tam aj skromná pláž, kde sme sa usadili spolu s našimi novými priateľmi z kazanskej univerzity a nadväzovali prvé kontakty. Veďľa mňa ležala na uteráku mladá dievčina. Zistil som, že je to nová lekárka, ktorá práve nastúpila na umiestenku do neďalekej nemocnice. Umiestenka, to je ďalší pojem, ktorému mnohí mladší už nerozumejú. Po skončení vysokej školy si absolventi nemohli vybrať, kam pôjdu uplatniť svoje vedomosti:

najskôr museli odpracovať tri roky na určenom mieste a až potom sa mohli poobzerať po atraktívnejšom poste. Malo to tú výhodu, že aj pracovné miesta na vzdialených, bohom zabudnutých destináciách neostali bez odborníkov. Mladá lekárka, s ktorou som sa práve zoznámil, bola obeťou takejto umiestenky, lebo nepochybujem, že mnohí jej kolegovia s lepšími stykmi a ostrejšími lakt'ami dostali atraktívnejšie pozície vo veľkých mestách a v moderných nemocniciach.

K večeru pricválali k jazeru chlapani na koňoch. Obdivoval som ich prudký cval. Keď zosadli, zistil som, že jazdia zásadne bez sedla a pridŕžajú sa bujných konských hrív. Nemožno sa čudovať, veď sme boli v Kazachstane, kde sa vzťah ku koňovi a jazda na jeho chrbte pestujú od detstva.

Nasledujúci deň nás zaviezli nákladným autom do práce. Našou úlohou bolo dokončiť už rozostavanú ošipáreň a neďaleko odtiaľ začať od základu výstavbu parného kúpeľa. Študenti z Kazane prišli do Buďonovky už desať dní pred nami, ale bol som prekvapený, že dievčatám to stačilo na to, aby už dokázali maltou omietať holé steny tak zručne, akoby mali výučný murársky list. Keď som sa to pokúšal ja, bol som stále iba učeň-začiatokník, takže sme dievčatám po celý čas slúžili len ako pomocné pracovné sily. Miešali sme maltu a nosili im ju k múru. Neskôr, keď sa dokončievala strecha, sme tam vynášali betón a nakoniec aj asfalt.

Až tu, na stavbe, v kontakte s realitou sme sa dozvedeli, že týždeň na celine nemá sedem dní ako u nás, ale desať. Celý systém organizácie práce teda predstavoval návrat k začiatkom budovania Sovietskeho zväzu a nebola to náhoda. V neďalekom okresnom meste Presnovka bola na námestí veľká socha Nikolaja Ostrovského v nadživotnej veľkosti. Ani to nebola náhoda. Jeho kniha *Ako sa kalila ocel'* bola vtedy na školách povinným čítaním a brigádnikom na celine mala socha i spisovateľov pohnutý život pripomínať, čo je ich úlohou. Na podstavci sochy bol vytesaný do žuly jeho najslávnejší citát: „*To najdrabšie, čo človek má, je život. Je mu daný raz, a musí ho prežiť tak, aby nikdy necítil mučivú ľútosť nad premárnennými rokmi, aby nikdy nepoznal pálcivú hanbu priemiernej a bezvýznamnej minulosti; má teda žiť tak, aby umierajúc mohol povedať: Celý môj život, všetka moja sila bola určená hlavnému poslaniu tohto sveta – boju za oslobodenie ľudstva.*“

Citát na podstavci sochy napovedal, že iba v ťažkých životných podmienkach sa môže mladá generácia zoceliť a vytvoriť tak človeka nového typu. Presne podľa vzoru Pavka Korčagina, hrdinu Ostrovského knihy, ktorý sa svojím životom vo veľkom prekrýval s osobným osudom samotného autora. Jeho

Socha spisovateľa Nikolaja Ostrovského v okresnom meste Presnovka napovedá, aké obete majú celinníci prinášať

nasledovníci na kazachstanskej celine mali zároveň možnosť porovnávať, o čo ťažšie podmienky mali budovatelia svetlých zajtrajškov v prvých porevolučných rokoch budovania socializmu.

Už prvý deň na stavbe nám stačil, aby sme sa utvrdili v názore, že letné mesiace bývajú v Kazachstane naozaj poriadne horúce. Teploty sa vyšplhali nad tridsiatku. Smäd bol neznesiteľný, našťastie mali sme zabezpečenú donášku vody z neďalekej studne. Lenže voda bola akási zelenkastá, akoby v nej plával nejaký planktón. Piť sme však museli. Sovietski študenti si nás doberali a upokojovali nás, že si na tú zahustenú vodu zvykneme. Prezradili, že prvé dni z nej mali črevné problémy, ale že to už pominulo. Jednoduchým pozorovaním vody z rozličných studní sme dospeli k názoru, že čím je zdroj vody vzdialenejší od jazera, tým je menej zelená. Je to teda tá istá voda ako v jazere, kde sme sa kúpali, kde miestni Kazachovia chodia napájať a umývať svoje kone a kde sa čľapkali kačice z neďalekej farmy. Rozhoduje len vzdialenosť, či sa dokáže aspoň ako-tak prefiltrovať a prečistiť cez vrstvy ílu.

Vedľa rozostavanej ošipárne už existovala staršia ošipáreň, ešte fungujúca, ale zrejme slúžila pre prasiatka len ako spáľňa, lebo tie celý deň voľne pobehovali po okolí a vylepšovali si jedálny lístok spásaním všeličoho možného. Mohli sa zároveň slobodne páriť, čo sa neobišlo bez našich hlasných komentárov. Zaujímavý bol spôsob, ako opatrovatelky vyriešili problém, aby kance neobťažovali niektoré prasnice. Urobili z hlíny guľu a tú pripevnili prasniciam na koniec chvosta. Takúto formu antikoncepcie nedokázal prekonať ani ten najzdatnejší kanec.

POBYT V STEPNEJ NEMOCNICI

Varovanie študentov kazanskej univerzity sa vyplnilo, len nepredpokladali, že my sme prišli zo strednej Európy pokazenej civilizáciou a že obranyschopnosť nášho organizmu nie je taká vytrénovaná, ako bola tá ich. Po troch dňoch polovica slovenskej skupiny skončila v neďalekej nemocnici s horúčkami a vážnymi hnačkami. Vyzeralo to tak, že nasledujeme príklad Pavka Korčagina, ktorý značnú časť svojho dospelého života strávil v rozličných nemocniciach a zotavovniach následkom početných infekčných chorôb. S tým rozdielom, že on prešiel aj ohňom bojov a oveľa väčšími útrapami. Všetko zlé je na niečo dobré, lebo zásluhou ochorenia sme mali príležitosť oboznámiť sa aj so sovietskym zdravotníctvom.

Ocitli sme sa v takzvanej Stepnej nemocnici, vyhradenej pre obyvateľov zo širokého okolia. Nemocnica stála uprostred mladého brezového hájika, okolo

neho bola široká, rovná a nekonečná step. Vyfasovali sme zelené tielko, modré trenírky a červené pásikové pyžamo. V našom civilnom oblečení sme mali v areáli nemocnice zakázané chodiť. Sestričky sa riadili zásadou, že pyžamo je denný úbor, spať sme mali v tielku a trenírkach. Beda tomu, koho pristihli v posteli v pyžame.

Prišla nás povzbudiť aj moja nová známa, mladá lekárka, s ktorou som sa stihol zoznámiť už v deň nášho príchodu. Nevieam, či to bolo jej pričinením, alebo výsledkom môjho zúboženého výzoru, ale bol som jediný, kto niekoľko dní dostával čudnú infúziu. Aj to bol zážitok. U nás infúzia trvá pomerne dlho, lebo je to proces, keď sa roztok dostáva do žíl po kvapkách. V Stepnej nemocnici mi sestrička napichla na ruke žilu a po niekoľkých minútach bol celý obsah veľkej injekčnej striekačky v mojom krvnom obehú. Nevieam posúdiť, či ich postup bol správny, ale dôležité bolo, že to pomohlo. Už deň po príchode do nemocnice som sa cítil oveľa lepšie, takže zvyšných deväť dní strávený v brezovom lesíku uprostred stepi som mohol považovať za svojráznu dovolenku.

Tak som sa i správal. Zobral som fotoaparát a v červenom pásikovom pyžame som sa vybral skúmať blízke okolie. Problém bol v tom, že tam nebolo čo vidieť a čo fotiť. Všade len monotónna, rovná step, ďalej, bližšie k dedine, sa

Do Stepnej nemocnice nás prišli navštíviť sovietski študenti

Miestna architektúra vychádzala z miestnych podmienok. Dreva málo, aj to bolo málo kvalitné.

už začínali aj zemiakové polička. Pre ženičky okopávajúce zemiaky to musel byť silný zážitok, keď zbadali, že popri nich prechádzalo nejaké čudo v chatrnom červenom pásikovom oblečení.

Nemocnica pozostávala z niekoľkých drevených barakov a z drevených vielik určených pre rodiny lekárov. Nebol by to Kazachstan, keby lekári nemali pri svojich domoch aj chlieviky, kde chovali prasiatka a hydinu. Prasiatka sa často voľne túlali po areáli nemocnice, a keď sme si počas pekného počasia povynášali stoly von, aby sme obedovali v prírode, zhromaždili sa okolo a lúdili od nás chlieb.

Pobyt v nemocnici sa mi pozdával. Popri prechádzkach som mal dost' času zdokonaľovať sa v ruštine čítaním kníh či časopisov a konverzáciou s pacientmi a personálom. Lenže lekári dokážu pacientovi pokaziť aj tie pozitívne zážitky z nemocnice. Postihlo to aj mňa. Raz nás všetkých zavolali do ordinácie a prikázali nám čakať. Po chvíli zavolali dovnútra prvého. Bol som to ja. Keď som vošiel, videl som, že je tam aj moja známa, mladá lekárka, ale stojí pri okne a pozerá sa von. Začal som tušiť niečo nepríjemné a moja predtucha sa splnila. Prikázali mi kľaknúť si na stôl a spustiť dole pyžamo aj tie modré trenírky.

Vedľa stál jeden z lekárov a vazelínou natieral nejakú dlhú pochrómovanú trubicu. Lekári si teda nenechali ujsť, aby sa na vlastné oči nepresvedčili, čo to bolo za čudo, ktoré zapríčinilo hromadný výskyt našich črevných problémov. Keby som predtým uzavrel s niekým stávkou, že sa mi bude päť sovietskych lekárov pozerat' päť minút na môj holý zadok, tak by som to istotne vyhral.

Po skončení celej procedúry som vyšiel von spotený a na mojom strhanom a upotennom obličaji určite bolo vidieť napätie. Na otázku, čo sa deje tam vnútri, som odpovedal len toľko: „*Ani sa nepýtajte.*“

Po mne vošla dnu jedna študentka a ja som si sadol na lavičku a so záujmom som čakal, ako tú nepríjemnú procedúru okomentuje ona. Vyšla von s úsmevom a povedala: „*Ved' to bolo celkom príjemné.*“ Nemusím osobitne zdôrazňovať, že toto jej konštatovanie sa neskôr stalo dôvodom k častému vtípkovaniu celej našej skupiny na tému, čo bolo skutočnou príčinou tých jej príjemných zážitkov.

Po desiatich dňoch sa náš pobyt (pre mňa dovolenka) v Stepnej nemocnici skončil a opäť sme nastúpili do práce. Zvyšné dni prispeli k tomu, že sme vnikli do života ľudí v sovchoze. Napríklad sme sa dozvedeli, že veľa žien pracujúcich v jedálni malo tetovanie na rukách preto, lebo strávili istý čas vo väzení. Podľa vtedajších zákonov museli totiž odsúdení po vypršaní trestu stráviť určený počet rokov v pridelenom regióne, išlo teda o niečo ako nútený pobyt. Samozrejme, že ich vyslali do oblastí, kde sa ľudia nehnruli. Taký bol aj osud mladej účtovníčky v sovchoze, ktorá len tak mimochodom raz spomenula, že čoskoro sa jej už končí päťročný pobyt v Buďonovke a vráti sa domov. Mnohí z nútených vyhnancoz neodišli späť, ale ostali na nehostinnom mieste. Niektorí sa ani nechceli vrátiť domov, najmä ak ich uväznenie vzbudilo medzi známymi verejné pohoršenie. Uzavreli tu manželstvo s takými, čo boli podobne postihnutí, a založili si rodinu. Postavili si dom, vedľa neho chlieviky, mali kúsok záhumienku, takže mnohokrát boli na tom lepšie, ako keby žili v mieste svojho pôvodného bydliska.

Tento osud mnohých obyvateľov sovchozu nám pomohol dostať odpoveď na otázku, prečo v sovchoze bola vyslovene medzinárodná spoločnosť. Bol to výsledok pomerov na začiatku vojny, keď sa Stalin obával, že niektoré skupiny obyvateľov by mohli kolaborovať s Hitlerom. Rýchly postup nacistických vojsk neumožnil realizovať zamýšľané opatrenia iba vo forme presunu malej skupiny volynských Nemcov. Ďalší priebeh vojny potvrdil oprávnenosť Stalinových obáv, lebo značná časť obyvateľov Pobaltia, Ukrajincov a Krymských Tatárov naozaj kolaborovala s nacistami. Po vojne sa nevyhli Stalinovmu trestu. Preto v našom sovchoze žili nielen Rusi a Kazachovia, ale boli tam aj Tatári, Ukrajinci,

ba i Nemci a Ľudia z Pobaltia. Všetci tak vytvárali novú komunitu pozostávajúcu z niekdajších odsúdených a vydedencov. Samozrejme, že prevládalo ruské etnikum, a tým aj ruská kultúra v širšom slova zmysle.

O prevahe ruskej kultúry sme sa mohli presvedčiť počas návštev v parnom kúpeľi, lebo *baňa* bola tu, v Kazachstane, rovnako populárna ako v iných častiach Sovietskeho zväzu. Niektorí historici zastávajú názor, že sauna je fínskeho pôvodu. Toto slovo možno áno, ale zvyk zavrieť sa do drevenej chatky, nechať rozžeraviť kamene, potom ich polievať vodou, poriadne sa vypotiť a následne skočiť do chladnej vody jazera alebo sa vyvárať v snehu opísal vo svojom cestopise už arabský kupec Ibrahim Ibn Jakub, ktorý navštívil slovanské kmene pred vyše tisíc rokmi. Uvádza, že Slovania majú malé drevené domčeky, v ktorých škáry upchajú machom. V jednom rohu je kamenná pec. V nej nakladú oheň, a keď sú kamene rozpálené, oblievajú ich vodou. Keď sa začnú potiť, ovievajú sa malými metličkami.

My sme chodievali do parného kúpeľa raz do týždňa v deň vyčlenený pre mužov. Pred saunou sedel postarší muž a z vetvičiek brezy plietol malé metličky, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou celého obradu už najmenej tisícročie, aj keď arabský cestovateľ ich účel nie celkom správne pochopil. Obľúbenosť parného kúpeľa v tomto bohom zabudnutom kúte bola obdivuhodná. Preto som sa ani nečudoval, keď pred drevenú budovu parného kúpeľa prišiel muž na koni, evidentne pastier žijúci niekde vo vzdialenejšej osade, a po vstupe do šatne pozdravil: „*S logkim parom!*“ Domáci mu odpovedali zad'akováním. Parný kúpeľ tu teda má i vlastný pozdrav.

My sme sa spolu so študentmi z Kazane mali postarať o to, aby na okraji dediny čoskoro vyrástla nová, moderná sauna, akú vídali otcovia sovchozu v mestách. Boli to len plány. Náš výpadok z pracovného kolektívu zapríčinený pobytom v nemocnici prispel k tomu, že sme to nestihli v stanovenom termíne.

NA OSLAVÁCH ŠEŠŤDESIATIN

Uplynulo ďalších desať dní, teda opäť bol deň voľna. Zobral som fotoaparát a rozhodol sa potulovať po dedine. Netrvalo dlho a spoza plotu zavolať na mňa starší muž a požiadal ma, aby som mu urobil fotku, lebo je kombajnista a veľmi ju potrebuje na preukaz. Darmo som mu vysvetľoval, že nie som tunajší, a kým mu ju pošlem, bude možno už po ťatve. Nepomohlo, chcel *fotočku*. Nuž obetoval som jeden záber vo flexarete na jeho portrét. Zad'akoval a pozval ma na dvor. Vtedy som zbadal, že na dvore sedí okolo dlhého stola veľká spoločnosť.

Oslava šesťdesiatin, kde som mal možnosť oboznámiť sa so skutočným životom osadníkov

Prezradil mi, že *chazjajka* (gazdiná) oslavuje šesťdesiatku. Zagratuloval som jej, za čo ma odmenila veľkým, asi dvojdecovým pohárom samohonky. Pripil som jej, ako sa patrí, a hneď mi podala na tanieriku malú pečenú rybu – karasa, aby som si zajedol.

Vtedy som sa rozhodol trochu zažartovať. Krátko pred cestou do Kazachstanu som videl populárny sovietsky film *Osud človeka*. Spomenul som si na epizódu z toho filmu, keď ruskému vojakovi hrozí v zajateckom tábore smrť zastrelením a veliteľ si ho zavolá a ponúkne mu pred popravou pohár vodky a vzápätí aj kúsok chleba. On povie, že za prvým pohárom nikdy nezajedá. Ako by si chcel predĺžiť život i pôžitok z vodky. Ja som vtedy domácej panej povedal to isté: Na rybe si pochutím, ale až po druhom pohári. Nemusím zdôrazňovať, že bol nielen druhý, ale aj ďalšie poháre. Keď som sa trochu udomácnil a porozhliadol, zistil som, že sedia na dvore a oslavujú už druhý deň v kuse. Najlepším dôkazom bol muž v tielku a montérkach, sediaci vedľa mňa. Montérky mal vyhrnuté povyše kolien a bosé nohy zablatené tak, ako sme ich mali my, keď sme tlačili autobus na rozblatenej ceste v stepi. Bol to kombajnista, a keďže bol deň voľna, evidentne musel zo svojho stroja zliezť už deň predtým a odvtedy bol taký zaneprázdnený pitím a jedením, skrátka, oslavami, že nemal čas dať sa do

poriadku. Potom na spiestrenie programu jeden muž vytiahol t'ahaciu harmoniku, trocha si pospievali, dokonca aj zatancovali tradičný ruský odzemok.

Prekvapila ma ich uvoľnenosť, s akou sa dokázali zabávať pred cudzím človekom, dokonca pred cudzincom. Bol to omyl. Mysleli si, že som *ich*. Podľa prízvuku predpokladali, že musím pochádzať niekde z Pobaltia, lebo tí mali zvyk dávať v slove prízvuk zásadne na prvú slabiku, a nie tam, kam v ruštine patrí. Až keď som im vyklopil pravdu, že som z Československa, zábava sa zmenila na oficiálne rozhovory. Chceli vedieť, ako to u nás vyzerá, čo pestujeme na poliach a v záhradách, ako bývame. Dostalo sa i na vysokú politiku. Vtedy sa všetci prejavili ako veľkí vlastenci, a to napriek pohnutému osudu, ktorý mnohí mali počas vojny a v nasledujúcom období. Výnimku tvoril iba jeden muž v strednom veku, ktorého jedna zo žien nazvala *brad'aga*, teda tulák. Bol to zrejme čerstvý privandrovalec. Po rokoch strávených vo väzení prišiel do sovchozu na nútený pobyt ako nová posila. Nadával na pomery vo vlastnej krajine a nemal pochopenie ani pre *bratské* socialistické krajiny východnej Európy. Tvrdil, že Rusko na všetkých dopláca, lebo nám posielala svoje obilie a zlato. Chudák, keby vedel, že jemu podobní u nás tvrdia, že sme to práve my, ktorí doplácajú na veľkého sovietskeho brata...

Debata sa teda predlžovala, a keď sme prebrali pomery v Československu a posúdili medzinárodnú situáciu, zistili sme, že už sa minula i samohonka. Domáca pani sa však vedela vynájsť. Mala už pripravený zákvas na ďalšie pálenie, tak nám ponúkla to, čo čakalo v demižónoch. Hovorili tomu „braga“. Vyzeralo to ako náš neskory burčiak a malo to v sebe asi aj toľko alkoholu. Na následky sústavného pitia nebolo treba dlho čakať. Zistil som, že už mám toho dosť, a rozhodol som sa pobrat' do ubytovne. Evidentne videli, že samotného ma pustiť nemôžu. Preto jeden z mladšej generácie, zamestnaný v sovchoze ako nástrojár, sa rozhodol, že ma odprevadí. Vedel, čo potrebujem. Chytil ma okolo pliec, ja som urobil to isté, a kráčali sme družne ako dobrí kamaráti v pomerne rovnej línii na ubytovňu. Tento manéver sledoval aj vedľajší cieľ. Počas pobytu na brigáde platil totiž *suchý zákon*. Znamenalo to ani kvapku alkoholu. Nástrojárova pomoc prispela k tomu, že som došiel rovno a takmer na svojich nohách a vyhol sa možnému trestu.

Na druhý deň ma čakalo prekvapenie. Napriek mladému veku už som mal skúsenosti, že ráno po veľkej pitke to býva najt'ažšie. Na počudovanie som sa vyspal do ružova a mal som pocit, že som už nemal v ústach alkohol celé týždne. O pár dní neskôr, keď sme skončili svoj pobyt v sovchoze a suchý zákon prestal platiť, kúpili sme si v miestnom obchode zopár fľašiek bežnej konzumnej

vodky. Na druhý deň boli následky tohto činu katastrofálne. Jedného z ruských študentov som sa potom opýtal, čím to je, že doma pálená samohonka kombinovaná s bragou mi bola na úžitok, zatiaľ čo továrenská vodka, ktorá istotne prešla nevyhnutnými zdravotnými testami neškodnosti, ma úplne položila. Počul ma, že medzi drahou a lacnou vodkou neexistuje veľký rozdiel. Obe sa vraj robia z dreva. Rozdiel je v tom, že tá lacnejšia sa vyrábala z drsnej laty, ktorá práve opustila gáter, zatiaľ čo tá drahšia a kvalitnejšia sa vyrába z dobre ohobľovanej dosky.

Ako vtip to bolo dobré, ale musel som konštatovať, že tá samohonka vyrábaná prostou chadzajkou v sovchoze Budonovka musela pochádzať z mimoriadne kvalitného dreva, vyhladeného tým najjemnejším hoblíkom.

KAZAŇ A MLÁDEŽNÍCKY TÁBOR PRI VOLGE

Po skončení pobytu v Budonovke sme sa vlakom presunuli do Kazane, kde sme boli hosťami univerzity a mohli sme bývať v internáte. Bol to dobrý počín, lebo naša práca v sovchoze nebola natoľko finančne výnosná, aby sme mohli nasledujúce dva týždne hýriť. Skôr to vyzeralo tak, že v tej chvíli sa prejavila medzinárodná solidarita a sovietski študenti, ktorí ešte ostali na mieste dorobiť, čo sme zameškali, nám prispeli zo svojho zárobku na naše vreckové.

Navštíviť Kazan bolo pre nás v tom čase veľké privilegium, lebo iba rok predtým sovietska vláda vyňala mesto zo zoznamu, kde majú cudzinci zakázaný vstup. Súviselo to s tým, že počas vojny sa sem presunuli početné výskumné ústavy a strategické podniky leteckého a zbrojného priemyslu. Aj samotná univerzita bola v tom čase známa vo svete mnohými vedeckými kapacitami. Je to tretia najstaršia ruská univerzita, založil ju v roku 1804 cár Alexander I. Študoval tu Lev Tolstoj, ale aj Lenin, kým ho kvôli revolučnej činnosti nevyhlúčili. Pôsobili tu viacerí matematici, fyzici a chemici svetového mena, ako Lobačevskij, Arbutov či Butlerov. Narodil sa tu svetoznámy spevák Fiodor Šaľapin, istý čas tu žil aj Maxim Gorkij ešte predtým, ako sa vybral na potulky Ruskom. Kazan bola zároveň významným kultúrnym a náboženským centrom moslimských Tatárov, čo dávalo mestu osobitý kolorit. Nebola to náhoda, že prvý Korán vyšiel tlačou práve v tomto meste.

V Kazani sme mali možnosť navštíviť aj miestnu mešitu. Jedna zo študentiek univerzity nám priamo vnútri predviedla, z čoho pozostáva bežná moslimská modlitba. Naša snaha navštíviť v meste aj nejaký pravoslávny kostol dlho narážala na neustále prekážky, aj keď sme popri niektorých často prechádzali.

Buď bol kostol zatvorený, opravoval sa, alebo bol v takom stave, že bolo nebezpečné vstúpiť dovnútra. Nakoniec nám v Kazani vyhovelí a navštívili sme malý kostolík na miestnom cintoríne. Keď sme si prezerali cintorín, upozornili nás na hrob Vasilija Džugašviliho. Tento Stalinov druhý syn z druhého manželstva sa stal letcom, rýchle postupoval v kariére až po hodnosť generálporučíka. Bol známy svojím rozmarným životom a on i jeho okolie zrejme zneužívali meno Stalin na vlastné výhody. Všetko sa zmenilo už dva mesiace po Stalinovej smrti, keď bol Vasilij zatknutý a obvinený z prezradenia štátneho tajomstva počas akejsi recepcie so zahraničnými diplomatmi. Odsúdili ho na osem rokov, bol uväznený pod menom Vasiliev a odsedel si takmer celý trest. V roku 1960 bol čiastočne rehabilitovaný, mohol dokonca nosiť aj uniformu s vyznamenaniami, ale dlho si slobodu neužil. Zomrel dva roky po svojom prepustení v marci 1962 iba dva dni pred svojimi 41. narodeninami. Ako príčina úmrtia sa uvádzal alkoholizmus.

Po prehliadke pamätihodností mesta nás čakal oddych v univerzitnom mládežníckom tábore na brehu Volgy. Bol to typický tábor tých čias, postavený z veľkých vojenských stanov. Voľný čas sme trávilí kúpaním sa vo Volge, sledovaním kultúrneho programu a prechádzkami v okolitých lesoch. Tábor mal ešte jednu zaujímavosť. Hneď vedľa, v blízkom lese, stanovalo niekoľko asistentov a študentov univerzity. Vyzeralo to tak, akoby sa chceli vyhnúť tomu oficiálnemu mládežníckemu tábore, aj keď medzi obomi skupinami existovala priateľská komunikácia. Mne to pripadalo ako situácia na Broadwayi v New Yorku, kde sú známe divadlá ponúkajúce slávne muzikály. Lenže v New Yorku existuje veľa menších divadiel, ktoré dostali neoficiálny názov „Off-Broadway“. Ich program býva často lepší a zaujímavejší ako ten na honosnej Broadwayi. Mal som dojem, že niečo podobné existuje aj na brehu Volgy.

Už sa nepamätám, kto nás zaviedol do tohto off-tábora, ale potom sme tam boli častými hosťami, aby sme večer pri táboráku ochutnali ruský variant hubovej polievky a vypočuli si hru na gitare a ruské piesne tých čias. V krajine panovali v tom období zaujímavé pomery. Medzi študentmi sa rozšírilo mnoho piesní, ktoré boli tak na hrane, pokiaľ ide o ich politickú korektnosť. Nieкто mi neskôr povedal, že to boli vlastne oficiálne povolené protest-songy, zrejme jeden zo spôsobov, ako ventilovať nálady v spoločnosti. Najznámejšia bola pieseň, niečo ako list, ktorý zaslal väzeň z gulagu Stalinovi zrejme pri príležitosti vodcových 70. narodenín. Pieseň opisuje život v tábore, ktorý sa nachádza v Turuchanskom kraji, teda iróniou osudu tam, kde voľakedy bol vo vyhnanstve aj samotný Stalin. V piesni bolo veľa narážok na pomery v Sovietskom zväze